

УКРАЇНСЬКИЙ ФРОНТИР:

виклики для Таврії

2020
КИЇВ

УКРАЇНСЬКИЙ ФРОНТИР:

ВИКЛИКИ для Таврії

матеріали дослідження

Авторський колектив:

Давимука Олександра Олегівна, заступниця директора ДМГО «Центр міжнародної безпеки»; головний спеціаліст Національного інституту стратегічних досліджень

Замікула Микола Олександрович, перший заступник директора ДМГО «Центр міжнародної безпеки», старший науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень

Кравченко Валерій Вікторович, директор ДМГО «Центр міжнародної безпеки»; старший науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень

Дослідження підготовлене громадською організацією «Центр міжнародної безпеки» у партнерстві з Міністерством у справах ветеранів України за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні.

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера та Міністерства у справах ветеранів України.

Усі частини цієї публікації захищені авторським правом. Жодна частина цієї публікації не може бути перекладена, скопійована, відтворена будь-якими електронними, механічними або іншими засобами, зберігатися або оброблятися електронними системами без попереднього дозволу авторів.

Координація проекту: Катерина Білоцерковець, Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні, м. Київ.

Фото на обкладинці Світлани Галицької: острів Бирючий, Херсонська область.

© Центр міжнародної безпеки, 2020

© Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні, 2020

Подяка:

Автори дослідження висловлюють особисту подяку:

Севіль Абієвій, Світлані Алексєєвій, Євгенії Вірлич, Олені Вовк, Костянтину Денисову, Владиславі Зновяк, Дмитру Зубовичу, Олександрю Зубченко, Максиму Ієлігулашвілі, Юрію Любченку, Катерині Стасенко, Денису Чистікову, Людмилі Шведюк.

Виконавець соціологічного дослідження:

Центр прикладних досліджень, <https://cpd.com.ua/>

ДМГО «Центр міжнародної безпеки»
Адреса: вул. Комбінатна 25, к. 146А
02002 Київ, Україна
Телефон: + 38 097 656 6675
Електронна пошта: intsecurity@ukr.net;
Веб-сторінка: <https://intsecurity.org/>

Фонд Конрада Аденауера
вул. Академіка Богомольця 5, офіс 1
01024 Київ, Україна
<https://www.kas.de/web/ukraine>
office.ukraine@kas.de

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПРОЕКТ	6
УКРАЇНСЬКИЙ ФРОНТИР: ВИКЛИКИ ДЛЯ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ	
Системні проблеми регіону	7
Безпекові виклики для Запорізького регіону	8
Проблеми економічного характеру	10
Загрози інформаційному середовищу	10
Зовнішньополітичні настрої жителів регіону	12
Локальні проблеми регіону	12
Рекомендації	15
Додаток 1. Запорізька область – дані соціологічного дослідження	17
УКРАЇНСЬКИЙ ФРОНТИР: ВИКЛИКИ ДЛЯ ХЕРСОНЩИНИ	
Системні проблеми регіону	26
Безпекові виклики для Херсонського регіону	28
Проблеми економічного характеру	30
Загрози інформаційному середовищу	32
Зовнішньополітичні настрої жителів регіону	32
Локальні проблеми регіону	33
Рекомендації	34
Додаток 2. Херсонська область – дані соціологічного дослідження	36

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПРОЕКТ

Проект «Український фронтір: виклики для Таврії» є ініціативою, розпочатою громадською організацією «Центр міжнародної безпеки» (ЦМБ) за підтримки Фонду Конрада Аденауера в Україні у партнерстві з Міністерством у справах ветеранів України. Він є продовженням проекту «Український фронтір: виклики для Закарпаття та Причорномор'я», який був реалізований в минулому році.

Метою проекту є визначення актуальних загроз та викликів в південних регіонів України; напрацювання рекомендацій щодо зменшення визначених деструктивних впливів і підвищення якості управління (good governance) на рівні районів (громад), місцевої та центральної влади.

Протягом жовтня-листопада 2020 року представники ЦМБ і Фонду Конрада Аденауера в Україні вивчали проблеми, які хвилюють населення Херсонської (Херсон, Нова Каховка, Скадовськ) та Запорізької (Запоріжжя, Бердянськ, Енергодар, Мелітополь) областей.

Польовий етап проекту включав кількісне та якісне соціологічне дослідження (анкетне опитування та глибинні інтерв'ю). Вибірка для анкетних опитувань серед населення – квотна, статевовікова, репрезентативна для населення регіону, в якому проводилось дослідження; для експертів – цільова (представники організацій громадянського суспільства, бізнес-асоціацій, центральних та місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, працівники сфери освіти та культури). Загальна кількість оброблених анкет – 1000 шт. (500 анкет для кожного досліджуваного регіону). Виконавець – компанія «Центр прикладних досліджень».

У результаті були розроблені карти проблем для кожного досліджуваного регіону та відповідних районів. Дані систематизовані за наступними категоріями:

- Системні проблеми регіону;
- Безпекові виклики;
- Економічні проблеми;
- Загрози інформаційному середовищу;
- Зовнішньополітичні впливи;
- Локальні проблеми.

Дослідження виконано на методології проекту «Паспорт безпеки України», що ЦМБ реалізовував в 2017-2019 рр., із врахуванням «Методичних рекомендацій щодо оцінки ризиків виникнення конфліктів у громадах, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту», розроблених Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України в 2018 р.

УКРАЇНСЬКИЙ ФРОНТИР: ВИКЛИКИ ДЛЯ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ

Системні проблеми регіону

Однією з найактуальніших проблем Запорізької області залишається несприятлива економічна ситуація (що підтвердили 17,4% респондентів). Це виражається у відсутності модернізації великих підприємств та їхньому закритті (наприклад, «Запоріжтрансформатор»); труднощах ведення малого і середнього бізнесу; скороченні робочих місць. Через кризове становище промисловості погіршується товарно-експортна спеціалізація області; знижується частка продукції машинобудування. На стан економіки в області вплинули і негативні наслідки від поширення COVID-19 та запровадження карантинних обмежень. 30,1% опитаних мешканців регіону стикнулися зі зменшенням робочого навантаження; 19% заявили про вихід у неоплачувану відпустку; 10,6% респондентів втратили робочі місця у цей період. При цьому заходи з боротьби з епідемією коронавірусної інфекції на державному і місцевому рівнях більшістю опитаних (71%) оцінюються як частково або повністю неефективні.

Водночас погіршення соціально-економічних умов життя спричиняє поширення явища трудової міграції серед місцевого населення (згідно з опитуваннями, лише 35,8% респондентів заявили, що не бажають їхати на роботу за кордон; а близько 40% у сукупності або розглядають такий варіант, або вже мають відповідний досвід).

Пов'язаною з економічними негараздами проблемою є вплив великих фінансових груп («Мотор Січ» В'ячеслава Богуслаєва, ПАТ «Запоріжсталь» групи «Метінвест», що входить до складу «СКМ» Ріната Ахметова) на діяльність місцевої влади, рішення якої вони використовують для отримання економічних преференцій (наприклад, передання на баланс міста об'єктів соціальної інфраструктури, які раніше належали промисловим підприємствам).

Не менш важливою проблемою для області є тяжка екологічна ситуація, яка погіршується як через масштабні викиди шкідливих речовин із заводів, так і через неефективність державної політики у вирішенні цього питання. Понад третину (34,4%) опитаних респондентів оцінюють стан екології в області як поганий, а майже чверть (24,9%) – як катастрофічний. Тематика екологічного становища регіону стимулює активізацію діяльності місцевих громадських організацій, які постійно влаштовують еко-мітинги і демонстрації, взаємодіють із місцевими депутатами та керівниками підприємств задля привернення уваги до екологічних проблем і розробки шляхів їхнього вирішення. Утім, поки що проблема забруднення навколишнього середовища повноцінно не вирішується ані на обласному, ані на загальнодержавному рівнях.

Внутрішні системні проблеми області співвідносяться зі слабкістю і фрагментарністю місцевої влади, що може позначитися на її спроможності до адекватних дій у разі загострення політичної ситуації або активізації агресії з боку РФ (з огляду на близькість області до окупованого Криму та лінії розмежування на Донбасі). Загалом же політичний «ландшафт» Запорізького регіону демонструє потенційні ризики в умовах укріплення позицій проросійськи налаштованих політичних сил (зокрема, «Опозиційної платформи – За життя»), які здобули значний відсоток мандатів під час місцевих виборів восени 2020 року. Негативною тенденцією є монополізація влади на місцях (у районних центрах) окремими представниками олігархічних груп, які задля цієї мети викупувають «франшизи» популярних

серед місцевого населення політичних партій. На загал політичні сили на місцях (голови ОТГ, депутати місцевих рад) традиційно користуються більшої популярністю, аніж центральна влада – довіра населення до місцевої влади в Запорізькій області становить 40,7%.

Попри деякі позитивні тенденції на початку запровадження реформи децентралізації в області, на місцевому рівні спостерігається зменшення асигнувань місцевим бюджетам з одночасним збільшенням зони їх відповідальності. Така ситуація призвела до того, що м. Запоріжжя вже другий рік поспіль має дефіцитний бюджет. Наразі гостро стоїть питання щодо концепції продовження реформи децентралізації з чітким розподілом повноважень на місцях у новостворених районних радах, які мають вирішувати проблеми населених пунктів. Загалом результати опитування свідчать про те, що третина респондентів (30,3%) вбачають суттєві позитивні зміни від реформи децентралізації в регіоні; у той час як 36,8% говорять про відсутність суттєвих трансформацій.

Проблеми спостерігаються й у напрямку медичної реформи, другий етап якої, на відміну від першого, сприймається населенням як цілковито провальний. Це підтверджується і результатами соціологічного опитування, де майже половина респондентів (46,9%) зазначила про погіршення якості медичних послуг у своїх населених пунктах. У Запоріжжі на початку 2020 року залишилися без фінансування станції переливання крові, протитуберкульозні диспансери та лікарні з інфекційними відділеннями; відбулося різке скорочення штату відповідних установ. Крім того, більше третини опитаних респондентів (35,6%) стикалися з проявами корупції в медичних закладах.

Безпекові виклики для Запорізького регіону

На загал, як в обласному центрі, так і в районах відчуття особистої безпеки громадян залишається скоріше задовільним. У самому Запоріжжі робота поліції не викликає нарікань; у районних центрах присутня достатня кількість бойових підрозділів Національної гвардії, морської піхоти, прикордонників; за останні роки покращився стан освітлення вулиць у темний час доби.

Разом з тим, Запорізька область не перший рік продовжує входити до п'ятірки регіонів України з найвищим рівнем злочинності. У цьому контексті однією з найбільш актуальних проблем області є наркозлочинність, яка особливо проявляється на місцях через низьку кількість профілактичних заходів щодо інформування населення і проблеми з кадровим забезпеченням поліції.

Не менш вагомою для області залишається і проблема неконтрольованого обігу зброї, яка подекуди використовується під час суперечок місцевих кримінальних елементів та навіть у побутових конфліктах. Ризики посилення проросійських і сепаратистських настроїв на території області на сьогодні залишаються на низькому «латентному» рівні; вони здебільшого маргіналізовані та не впливають суттєво на суспільно-політичну ситуацію в регіоні, як це було в 2014-2015 роках (у цей період в обласному центрі та віддалених районах відбувалися численні виступи та демонстрації проти мобілізації населення до лав ВСУ). На сьогодні в області також майже не фіксується активна діяльність проросійських парамілітарних груп (зокрема, «Радомир»), але деякі їхні представники знаходяться в структурах, що наближені до місцевих осередків проросійських політичних сил («Опозиційна платформа – За життя»). Тим не менше, наявний потенціал проросійських рухів зберігається насамперед у південних районах області, що створює ризики в умовах наближеності цих

територій до окупованого Криму та зони проведення бойових дій у Донецькій області.

У Запорізькій області фактично відсутнє протистояння на релігійному підґрунті через повсюдне домінування Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП), яке активно підтримується представниками місцевого політичного істеблішменту та підприємництва. З огляду на це, православна церква України (ПЦУ) не користується популярністю – за весь час до її лав з УПЦ МП перейшло лише кілька приходів.

У регіоні відсутні конфлікти на етнічному ґрунті. Регіон багатонаціональний - наявна велика кількість представників різних етнічних і національних меншин (татари, болгари, вірмени тощо), які довгий час мирно проживають на цій території. Суперечки між представниками різних етнічних або національних меншин не є системними – вони поодинокі, трапляються переважно на побутовому рівні. Інколи виникають штучні спроби переведення відповідних суперечок у міжетнічний конфлікт (наприклад, раніше виникали спекуляції на проблематиці болгарського населення у Північному Приазов'ї), однак вони не були успішними.

Рівень протестних настроїв населення залишається на низькому рівні. Безпосередньо у Запоріжжі можуть проходити мітинги еко-активістів, які в розрахунку на загальну кількість мешканців у місті не є масовими (на останній такий мітинг вийшло менше 1% населення Запоріжжя), хоча тематика для місцевих жителів залишається достатньо актуальною. Між тим, потенціал для посилення протестних настроїв населення у майбутньому зберігається, зокрема через питання подальшого погіршення соціально-економічної ситуації в регіоні.

У Запорізькій області фінансуються і достатньо ефективно працюють програми соціальної та професійної адаптації ветеранів АТО. Серед них спостерігається попит на реалізацію додаткових освітніх програм і курсів підвищення кваліфікації. Повноцінно працюють і програми, спрямовані на психологічну реабілітацію ветеранів за рахунок відвідування ними спеціальних санаторіїв, роботи з психологами-волонтерами тощо. В області за сприяння місцевих волонтерських організацій планується на базі шпиталю ветеранів війни відкриття центру психологічної реабілітації учасників АТО/ООС. Разом з тим, нагально стоїть питання подальшої узгодженої діяльності місцевих активних спільнот ветеранів АТО, серед яких спостерігаються певні розколи через політичні орієнтації різних ветеранських таборів. Ветеранські спільноти в районах діють здебільшого на засадах патріотичного виховання (у Мелітополі та Енергодарі активно проводиться інформаційна робота, зокрема у школах, з метою формування позитивного образу ветерана війни).

Програми забезпечення земельними ділянками ветеранів у регіоні реалізуються достатньо повільно через передання землі від держави місцевим громадам та випадки блокування відповідного процесу представниками місцевих органів влади. Ветерани АТО у Бердянську стикаються з проблемами отримання земельних ділянок через питання їх можливого входження у двокілометрову прибережну захисну смугу. Разом з тим, частина ветеранів області вже отримала свої земельні ділянки, інші ж поки що перебувають на стадії розробки земельної документації. Дещо кращою є ситуація із забезпеченням житлом ветеранів та членів їхніх родин – квартири купуються за кошти обласного бюджету, діють програми доступного кредитування.

Проблеми економічного характеру

Запорізька область становить собою аграрно-промисловий регіон, бюджет якого наповнюється переважно за рахунок роботи великих підприємств. Вагомою залишається частка тіньової економіки у регіоні, зокрема в тих секторах, де спостерігаються значний обіг готівкових коштів.

Результати опитувань свідчать, що основний прибуток населення складається з офіційної зарплатні (56,6%), а також пенсій і соціальних виплат (29,5%). Середня заробітна платня по області, яку отримують «у руки», становить майже 10 тис. грн; в обласному центрі – 12 тис. грн (однак з початком карантину відповідні показники почали знижуватися).

За умов поширення COVID-19 усі галузі економіки області зазнали негативного впливу: відбулося закриття багатьох малих підприємств; ключові виробництва змушені були переходити на скорочений режим роботи. Найбільше від жорстких карантинних заходів навесні 2020 року постраждали сфера надання послуг, транспорт, розважальний сектор, ресторанний бізнес. Весняний локдаун боляче вдарив також по виробниках сільськогосподарської продукції через повне закриття продовольчих ринків.

Унаслідок цього спостерігаються суттєві недобори податків у бюджетах багатьох громад області; падіння прибутків та купівельної спроможності громадян; скорочення робочих місць у сфері обслуговування і торгівлі, на підприємствах («Мотор Січ», «Запоріжтрансформатор», підприємство «Іскра»). Такий стан справ позначається на подальшій трудовій та «інтелектуальній» міграції кваліфікованих кадрів як до інших міст України (Київ, Дніпро, Харків), так і за кордон (люди виїжджають на заробітки та навчання до Польщі, Чехії, Німеччини). Зустрічаються і випадки виїзду населення на заробітки до Росії, однак вони є не такими поширеними порівняно з минулими роками.

Проблеми економічного характеру в області ускладнюються масовою орієнтацією підприємств на російські ринки до 2014 року. Попри спроби виробництв переорієнтуватися на Європу, не всі місцеві підприємці задоволені таким станом речей через необхідність відповідати більш високим стандартам і підвищувати конкурентоспроможність своєї продукції. Наразі економічна залежність від Росії в регіоні зберігається – РФ входить у п'ятірку основних торговельних партнерів Запорізької області.

Взагалі регіон стикається з проблемою відсутності значних перспектив розвитку з точки зору інвестиційної привабливості. Така ситуація пояснюється як наявністю корупційних схем, що ускладнюють ведення підприємницької діяльності для потенційних інвесторів, так і розташуванням області в небезпечній близькості до лінії фронту.

Загрози інформаційному середовищу

Інформаційне середовище Запорізької області представлене регіональними ЗМІ з чіткою ієрархією. Одна частина місцевих телеканалів є комунальною та належить міськрадам (зокрема, телеканал «Z»), інша – є приватною і підконтрольною керівництву великих підприємств («TV5», «Південь»). Серед друкованих ЗМІ у Запоріжжі виходить декілька газет: «МІГ», яка позиціонується як незалежна; «Запорізький пенсіонер», що входить до медіахолдингу «Запоріжсталі». Аналогічною є ситуація з телеканалами та друкованими виданнями в районних центрах. Загалом спостерігається погіршення ситуації з регіональними друкованими ЗМІ за останній час – ще у 2017 році в Запоріжжі було ліквідовано комунальне підприємство «Преса», через яке організовувалося багато місцевих газет.

У регіоні подекуди виникають випадки з перешкоджанням журналістській діяльності, переважно за рахунок відсутності комунікації з боку міської влади з представниками опозиційних інформаційних видань.

Однією з головних проблем інформаційного середовища області є наявність районів, зокрема на кордоні з Донецькою областю (Розівський, Більмацький, частково Новомиколаївський), де практично не працює українське телебачення (після відключення супутникового сигналу з 1 січня 2020 року), натомість транслюється телебачення т. зв. «ДНР». Значна частина населення у східних районах та сільській місцевості (до 40%) віком за 40 років активно переглядає російські телеканали через супутникове телебачення.

Разом із тим, серед джерел інформації, яким довіряють найбільше, на першому місці знаходяться саме всеукраїнські телеканали (про це повідомили 51,7% респондентів); соціальним мережам довіряє майже третина опитаних (30,9%); довірою користуються і всеукраїнські Інтернет-ЗМІ (26,9%). У цей же час рівень довіри до закордонних ЗМІ не перевищує 2,5%.

Окрім російського контенту через телевізійні екрани, місцеве населення продовжує користуватися російськими соціальними мережами («В контактi», «Однокласники»), однак після офіційної заборони їх використання популярність відповідних ресурсів суттєво впала. При цьому майже 40% опитаних вважають відповідну заборону необхідним кроком для захисту держави, водночас 34,8% респондентів розцінюють таке рішення як помилкове, що призводить до обмеження прав громадян.

Зовнішньополітичні настрої жителів регіону

Населення Запорізької області демонструє переважно низьку зацікавленість зовнішньополітичними процесами України.

Якщо у 2014 році в різних районах регіону могли відбуватися проросійські мітинги, на цей час ставлення до Росії та її політики відносно України зазнало певних трансформацій. В області з'явилася велика кількість переселенців з Криму та Донбасу, що на побутовому рівні вплинуло на переосмислення подій, які відбувалися з 2014 року. Однак, попри зниження частки активних проросійськи налаштованих громадян, зберігається достатньо значна кількість населення, переважно старшого віку, яка тяжіє до зближення з РФ і повернення колишніх зв'язків. Це стосується як питань торговельно-економічного характеру, так і побутового рівня відносин (наприклад, можливостей безперешкодного відвідування родичів, які мешкають у Росії).

Питання війни на Сході України для населення Запоріжжя не виступає суттєвим тригером для можливого загострення суспільних конфліктів – здебільшого місцеві жителі демонструють «втому» від усього, що пов'язано з війною. Разом з тим, на місцевому рівні тематика війни і миру, а також питання врегулювання відносин з РФ час від часу використовуються проросійськими політичними силами задля спекуляцій і мобілізації електорату у передвиборний період.

Підтримка зовнішньополітичного курсу України до ЄС і НАТО в Запорізькій області, хоча і зросла за останні роки, проте залишається нижчою, аніж відповідні середні показники по Україні. За вступ України в НАТО на референдумі проголосували б 31,7% респондентів; проти – 20,2%; не голосували б – 18,8%. При цьому доволі значний відсоток опитаного населення (29,4%) не визначився у ставленні до цього питання, що створює потенціал для трансформації громадської думки на майбутнє.

Головною причиною низького рівня підтримки вступу України в НАТО є відсутність системної інформаційної політики держави у південних регіонах України. Серед пересічних мешканців області, зокрема тих, що споживають російський контент, все ще присутні стереотипи і міфи щодо НАТО і ЄС, нав'язані російською пропагандою. Значна частина населення (до 45%) виступає, якщо не за зближення з РФ, то за підтримку позаблокового статусу України.

Локальні проблеми регіону

Мелітополь. Географічне розташування Мелітополя (південно-західна частина Запорізької області) несе за собою певні безпекові ризики – місто вважається так званими «воротами» до Криму; має відносну близькість до лінії проведення бойових дій (200 км до лінії розмежування).

Задоволення населення Мелітополя реформами залишається низьким. Зокрема, другий етап реформи у сфері охорони здоров'я вважається невдалим і незавершеним. У контексті реформи правоохоронної системи також спостерігається невдоволення – для Мелітополя все ще залишається актуальною проблема відсутності патрульної поліції (замість неї цю функцію виконує Нацгвардія), що впливає на безпеку в місті. Найкраще мешканцями розцінюється реформа децентралізації, з початком якої місто зазнало позитивних трансформацій, зокрема за рахунок залучення європейських кредитів на благоустрій (відбулася реконструкція шкіл і дитсадків, відкрився басейн, відремонтовані дороги,

покращилося освітлення вулиць).

Основні економічні проблеми міста пов'язуються із втратою російського ринку збуту товарів, на який до 2014 року було зорієнтовано 80% місцевого середнього та малого бізнесу. Як наслідок, частина підприємств міста закрилася, інша – переорієнтувалася на європейські ринки. Такий стан справ використовується місцевими проросійськими політичними силами у спекуляціях щодо необхідності відновлення торговельних відносин з РФ. Негативними є наслідки для економічного сектору від запровадження жорстких карантинних обмежень на період поширення пандемії COVID-19 (у місті відбулося закриття малих підприємств, зокрема у сфері послуг). Незадовільне економічне становище сприяє відтоку місцевого населення за кордон (до країн Європи, подекуди до Росії та навіть Китаю).

Іншою проблемою в місті є злочинність: її рівень хоч і не перевищує показників як обласного центру, проте є достатньо високим через активізацію місцевих кримінальних елементів. Місцевих мешканців також хвилює незадовільний стан екології через шкідливі викиди з великих підприємств.

Поляризація щодо політичних питань і проросійські настрої серед місцевого населення були досить відчутними в Мелітополі у 2014-2015 роках, однак саме тоді активізувалася проукраїнська громадськість. На сьогодні в місті можуть проходити провокативні заходи (зокрема, акції «Безсмертний полк»), організовані місцевими проросійськими політичними силами. Місцева влада реагує на них посиленням патрулювання правоохоронних органів та проведенням українських культурних заходів. Попри це, на ментальному рівні зміни у свідомості та проукраїнській позиції людей відбуваються достатньо повільними темпами. Більшість населення є аполітичною та демонструє загальну втому від риторики, пов'язаної з війною, окупацією, питанням постачання води до Криму тощо.

Відповідні питання залишаються актуальними лише для окремих категорій населення, передусім, військовослужбовців і кримських татар. Останні мешкають у Мелітополі у великій кількості (близько 10 тис. осіб) нарівні з іншими численними національностями; займають активну проукраїнську позицію; займаються волонтерством; беруть участь у бойових діях та в укріпленні кордону з окупованим Кримом (на пункті пропуску «Чонгар» раніше діяв кримськотатарський батальйон).

Енергодар. Особливістю економічного становища Енергодару є розташування на його території Запорізької АЕС (ЗАЕС), що виступає містоутворюючим підприємством. ЗАЕС дає до 80% наповнення бюджету міста, забезпечуючи робочими місцями близько 11 тис. жителів Енергодару (із 54 тис. загалу населення). Серед інших великих підприємств, які наповнюють місцевий бюджет, є Запорізька ТЕС та «Атоменергомаш» – машинобудівний підрозділ державної корпорації з атомної енергії «Енергоатом».

В умовах ризиків, пов'язаних з монопрофільністю міста, Енергодар потребує залучення інвестицій та розвитку малого і середнього бізнесу. Крім того, для ЗАЕС залишаються актуальними виклики, пов'язані з переходом на збірку ядерного палива компанії «Westinghouse», замість російських. Не менш важливим є і питання впливу роботи вищезгаданих виробництв на навколишнє середовище (підтримка радіаційного фону в межах норми; безпечне зберігання золо-шлакових відходів тощо).

У процесі реалізації реформи децентралізації Енергодар втратив статус міста обласного значення та увійшов до Василівського району з адміністративним центром у м. Василівка. На сьогодні в Енергодарі відчутні деякі позитивні зміни в напрямі благоустрою міста (ремонт

доріг, висадження дерев), однак при цьому залишаються питання щодо цільового використання бюджетних коштів місцевою владою (через це рівень довіри до колишнього мера міста і його команди є низьким).

Для мешканців Енергодару також залишаються актуальними проблеми з роботою місцевих комунальних підприємств: у минулому були прецеденти з КП «Тепловодоканал», пов'язані з питаннями заборгованості та розрахунками тарифів. Передання в комунальну власність спеціалізованої медико-санітарної частини також у свій час супроводжувалося проблемами і громадськими заворушеннями. Містяни негативно оцінюють реалізацію медичної реформи вторинної ланки через несвоєчасність проведення тендерних закупівель, проблеми з відкриттям гемодіалізного центру, можливі схеми з «відмиванням» коштів при будівництві чи ремонті медичних закладів.

На відчуття особистої безпеки та комфорту в Енергодарі впливають проблеми, пов'язані з відсутністю освітлення в деяких районах міста та зростанням кількості ДТП за останній час, що ускладнюється недостатньою оперативністю та ефективністю роботи місцевої поліції (20% посад залишаються до цього часу вакантними). Поширеною є міграція молоді з міста через відсутність перспектив професійної самореалізації (брак робочих місць поза межами АЕС, низька заробітна платня) та через відсутність конкурентного ринку житла.

У контексті впровадження перспективних для міста ініціатив та проєктів серед місцевих громадських організацій є попит на посилення ефективності в комунікації та координації з органами місцевого самоврядування.

Серед місцевого населення зустрічаються проросійські настрої та присутня радянська ментальність. Значна частина мешканців переглядає російські та російськомовні канали через супутникове телебачення. Взагалі суспільство на місцевому рівні є достатньо поляризованим щодо питань прихильності до тієї чи іншої політичної сили, при цьому люди сприймають політичні питання через призму побутового життя, зокрема, у контексті бажання відновлення контактів з РФ з огляду на родинні зв'язки. Між тим, суттєвих суперечностей на цьому підґрунті серед мешканців міста не спостерігалось з 2014 року.

Бердянськ. Місто знаходиться на північному узбережжі Азовського моря; місцеве населення чисельністю 110 тис. осіб займається здебільшого наданням послуг з розміщення та обслуговування туристів. З огляду на цю специфіку, поточні проблеми для Бердянська передусім стосуються негативних економічних наслідків для місцевого бізнесу через поширення пандемії COVID-19.

Запровадження карантинних заходів припало на початок курортного сезону в Бердянську (який триває з травня до вересня), через що в поточному році не було стандартного напливу туристів. Облаштовані бази відпочинку (готелі й санаторії) постраждали від обмежувальних заходів менше, у той час як дрібний бізнес (ФОПи), що зазвичай здає приватне житло для відпочивальників, зазнав значних збитків. Деякі бази відпочинку взагалі не відкривалися; не працювали дитячі табори; не проводилися ярмарки. На фінансові втрати місцевих підприємців вплинуло і призупинення міжнародного залізничного сполучення, через яке не було напливу іноземних туристів (наприклад, з Білорусі та Польщі).

Для мешканців міста актуальною є проблема водопостачання – вартість води є надзвичайно високою через труднощі її транспортування з обласного центру (при цьому реконструкція інфраструктури водопостачання потребує залучення значних коштів). Інші

проблемні моменти для місцевого населення стосуються регулярних підтоплень нижньої частини міста (Центральний і Східний райони, курортна зона), з якими повноцінно не справляється система очищення стоків вулиць. Комунальна служба в місті стикається також з браком снігоприбиральної техніки.

Рівень особистої безпеки у Бердянську традиційно знижується з початком курортного сезону – з огляду на велику кількість туристів у місті в цей час частішають крадіжки на пляжах, у готелях, на ринках. Водночас у Бердянську реалізовано програму «Безпечне місто», в рамках якої на цей час місто облаштоване 52 камерами відеоспостереження. Патрульної поліції в місті на постійній основі немає (вона присутня лише в курортний сезон під час проведення публічних заходів). Функцію патрулювання виконує Національна гвардія, яка представлена достатньою кількістю (літнього періоду - понад 100 осіб) та планує розширювати склад у майбутньому. Крім того, у Бердянську діють група реагування патрульної поліції (ГРПП), поліцейські велопатрулі, морський патруль для контролю прибережної зони. Відчувається нестача кількості рятувально-водолазних станцій.

Проросійські настрої в місті наявні, але здебільшого на «латентному» рівні. Раніше у Бердянську відбувалися провокації з підняттям російських прапорів та акціями місцевого осередку організації «Союз советских офицеров» (рос.), однак таку діяльність змогли зупинити ще в 2017 році. Наразі випадки провокацій з проросійською риторикою в місті посилюються з низки причин: по-перше, Бердянськ знаходиться близько до лінії фронту та прийняв значну кількість тимчасово переміщених осіб після 2014 року, що вплинуло на ставлення місцевого населення до тематики війни і безпеки кордонів; по-друге, тут споруджується військово-морська база «Схід» (ВМБ «Схід»), що створює для мешканців міста додаткові робочі місця. Крім того, населення Бердянська звикло до проведення морських, повітряних, сухопутних військових навчань, які відбуваються поряд на полігоні, а також до постійної присутності військовослужбовців у місті.

Рекомендації

З метою покращення безпекового, економічного, суспільно-політичного клімату Запорізького регіону та нівелювання негативного впливу певних чинників її розвитку пропонується наступне:

- посилити обороноздатність регіону, насамперед на узбережжі Азовського моря. Розбудова військово-морської бази в Бердянську та збільшення кількості військових кораблів і катерів України в регіоні має завадити РФ встановити повний контроль над морськими підходами та маршрутами, не допустити сценарію проведення десантної операції;
- розбудовувати систему територіальної оборони із залученням ветеранських організацій та добровольчих об'єднань;
- реалізувати програму економічної диверсифікації – стимулювання залучення інвестицій у високотехнологічні виробництва з продукцією високої доданої вартості, сприяти розвитку малого та середнього бізнесу і туристичної галузі;
- розробити регіональну програму професійної перепідготовки кадрів у зв'язку із закриттям (скороченням) великих промислових виробництв з метою запобігання міграції працездатного населення за межі області. Пріоритетними напрямками є сфера послуг, робота на інфраструктурних логістичних проєктах, сфера безпеки (поліція, Збройні сили);

- розробити програму розвитку малого та середнього фермерства, спрямовану на підтримку аграрних районів Запорізької області;
- запропонувати окремі програми зайнятості для вікових категорій населення (45+);
- вжити заходи з мінімізації негативного впливу екологічно шкідливих виробництв на здоров'я населення шляхом встановлення очисних споруд за рахунок власників підприємств, розвитку відновлювальних джерел енергії, розробки концепції поетапного скорочення викидів вуглецю від звалищ побутових відходів, збільшення кількості зелених насаджень тощо;
- продовжити процеси децентралізації (максимальне залучення місцевого населення до прийняття рішень, розвитку інфраструктури, фінансового планування розвитку територій);
- розробити стратегію вирішення інфраструктурних проблем області, сприяти розвитку річкового судноплавства по Дніпру та добудові мостових переходів. Розвиток логістико-транспортного потенціалу: сприяти перетворенню Запорізької області на важливий транзитний хаб між Північчю та Півднем, Сходом та Заходом України;
- використовувати рекреаційний та історико-культурний потенціал регіону для залучення туристів з інших областей України;
- запровадити системний підхід до оцінки безпеки в регіоні (аналіз та розробка коротко- і довгострокових програмних документів щодо попередження актуальних загроз), зокрема в контексті розробки загальнодержавної системи національної стійкості;
- посилити профілактичні заходи та інтенсивність роботи системи боротьби з незаконним обігом зброї та наркотичних речовин;
- активізувати державну інформаційну політику для боротьби з російською пропагандою в регіоні; спрямувати зусилля на вирішення проблем з покриттям українських телевізійних каналів у прикордонних районах області;
- активізувати проведення інформаційних, розважальних та культурних заходів з національно-патріотичного виховання, спрямованих на широкі верстви населення (фестивалі, кінофоруми тощо);
- підвищити рівень інформування населення щодо питань європейської інтеграції та співпраці України з НАТО шляхом розробки цільової локалізованої концепції комунікації європейської та євроатлантичної інтеграції з урахуванням специфіки настроїв місцевого населення; сприяти популяризації європейського та євроатлантичного вектору серед молодого населення (у школах та закладах вищої освіти).

Додаток 1.
ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСТЬ – ДАНІ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

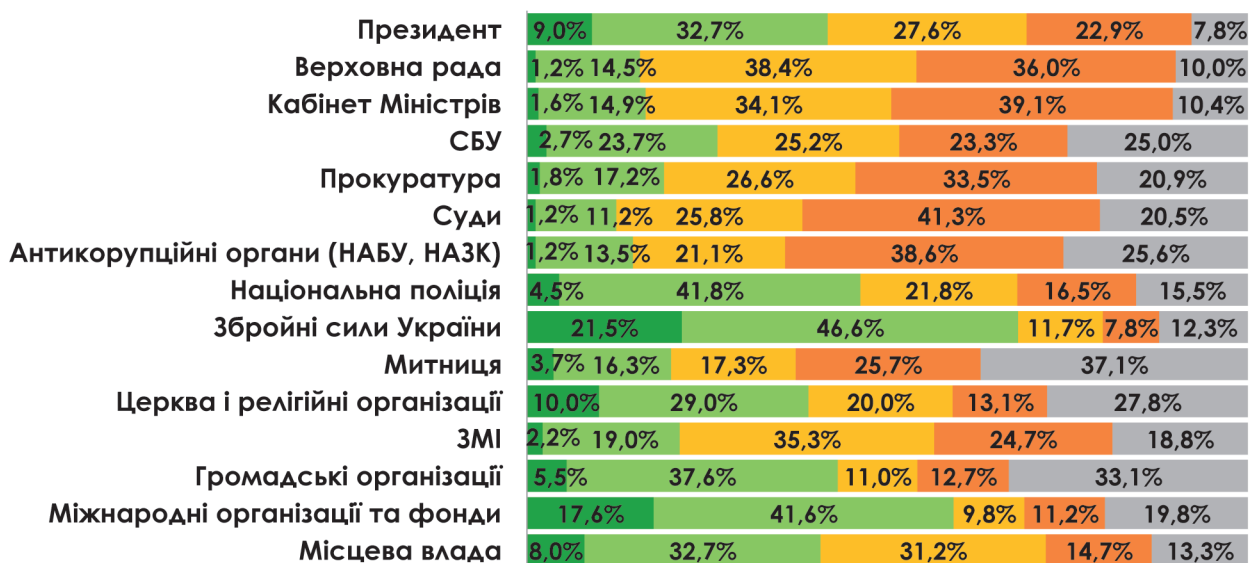
**Які проблеми і протиріччя можна спостерігати у
Вашому місті?**

(Можливі кілька варіантів відповідей)

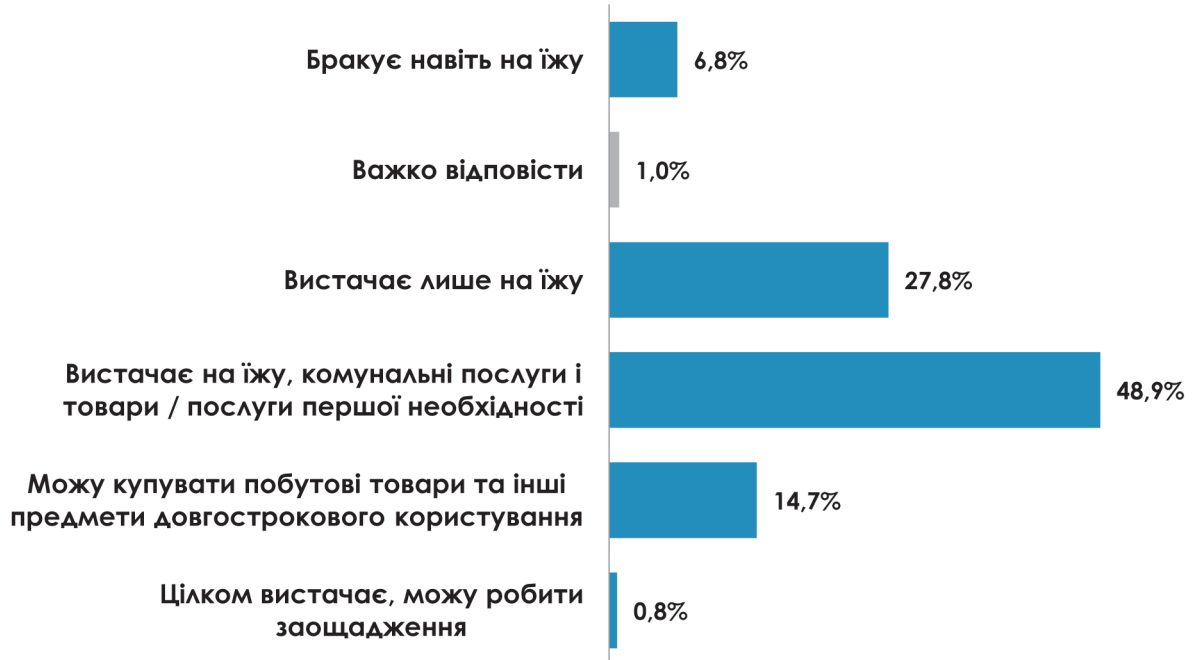

Оцініть рівень довіри до наступних інститутів

■ Повністю довіряю
 ■ Скоріше довіряю
 ■ Скоріше не довіряю
■ Зовсім не довіряю
 ■ Важко відповісти

Як Ви оцінюєте Ваш рівень доходу?

З чого складається Ваш дохід? (Можливі кілька варіантів відповідей)

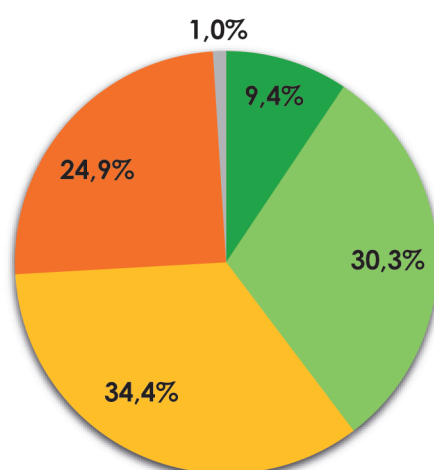

Чи стикалися Ви з проявами корупції? (Можливі кілька варіантів відповідей)

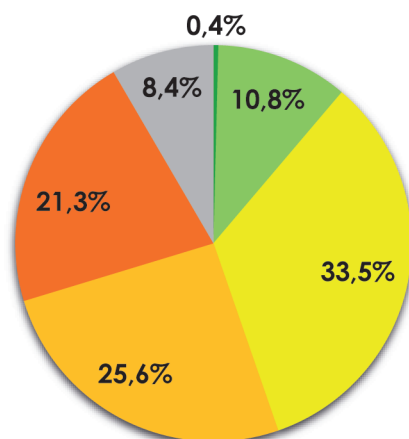
Як Ви оцінюєте стан екології в Вашому регіоні?

■ Добре ■ Задовільно ■ Погано ■ Катастрофічно ■ Важко відповісти

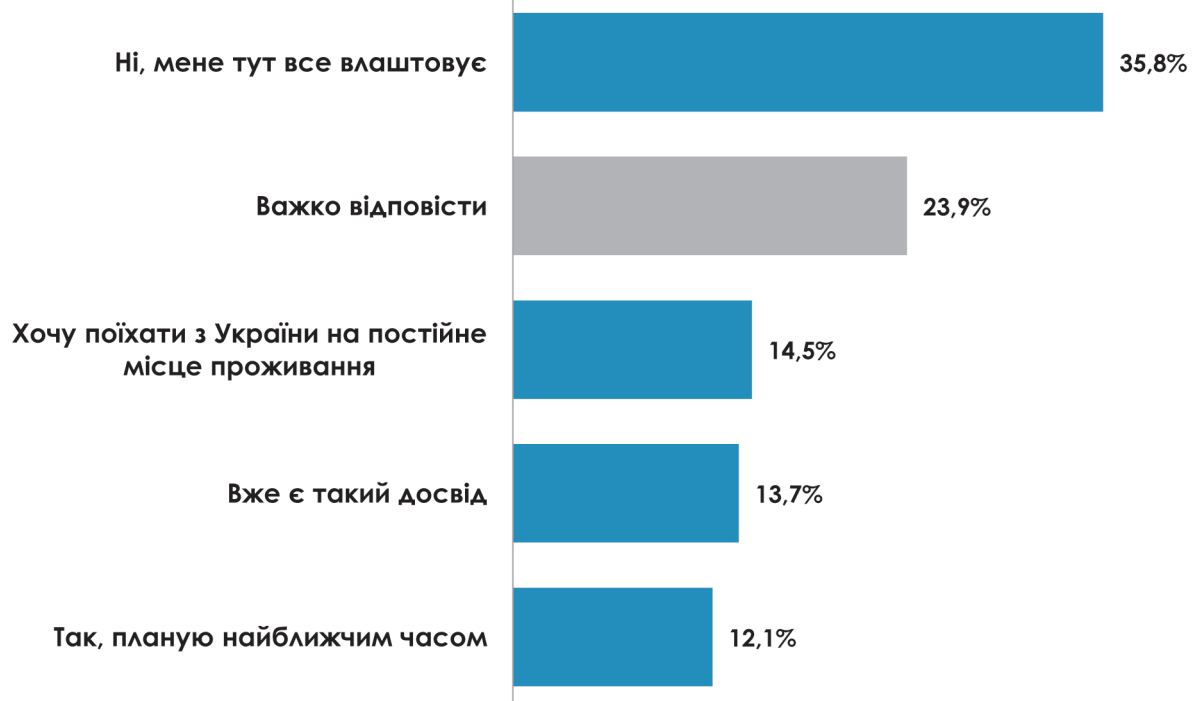

Як змінилася якість надання медичних послуг у Вашому населеному пункті після реформи системи охорони здоров'я?

- Значно покращилася
- Залишилася на колишньому рівні
- Значно погіршилася
- Покращилася
- Погіршилася
- Важко відповісти

Чи замислювалися Ви про можливість поїхати на роботу за кордон?

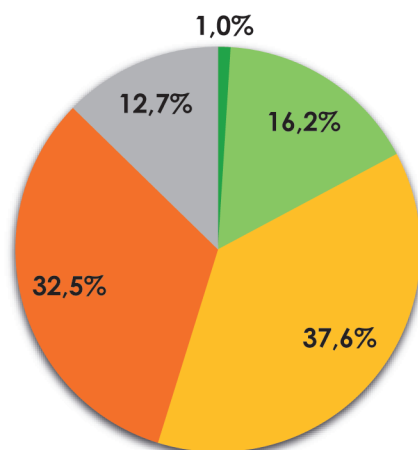
Чи стикнулися Ви або члени Вашої родини з наступними наслідками епідемії коронавірусу?

(Можливі кілька варіантів відповідей)

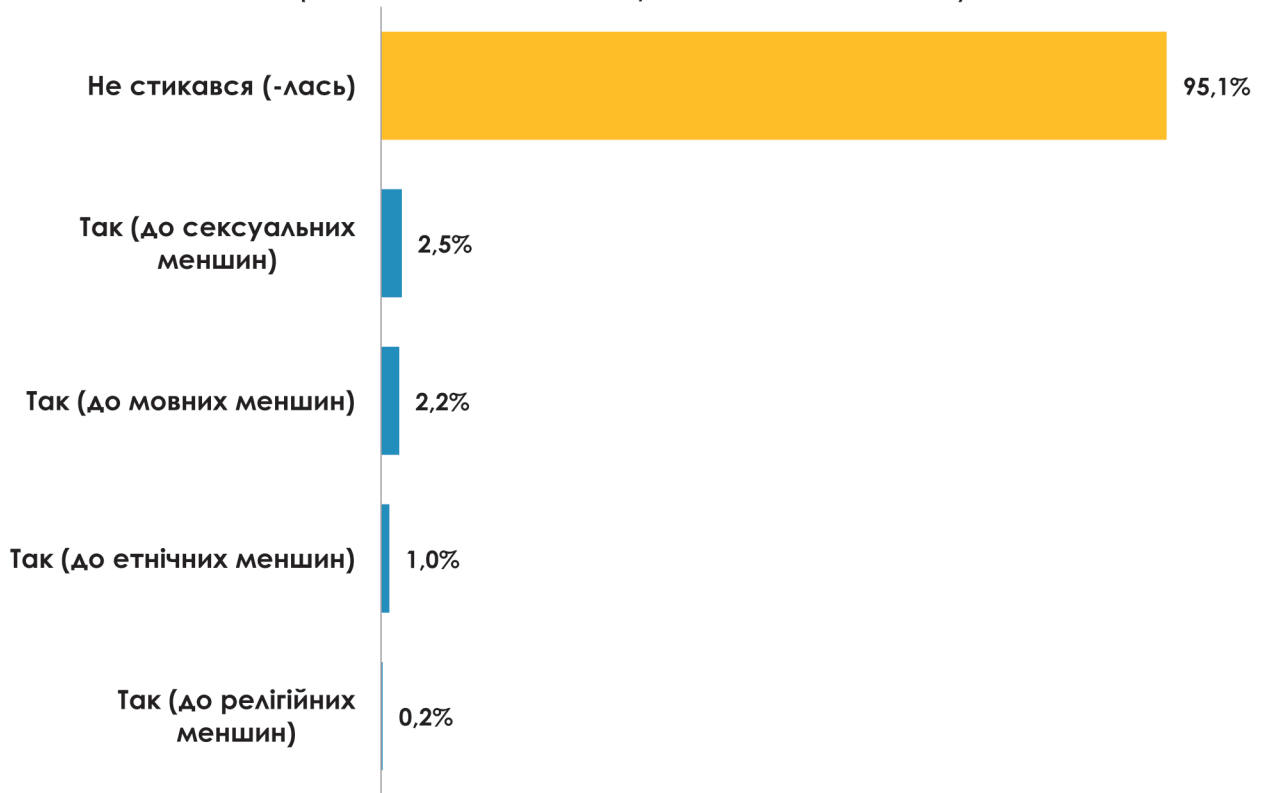
Чи вважаєте Ви заходи уряду і місцевої влади щодо подолання епідемії коронавірусу в останні тижні ефективними?

- Так, у повній мірі
- Так, частково ефективні
- Ні, є серйозні недоліки
- Ні, повністю неефективні

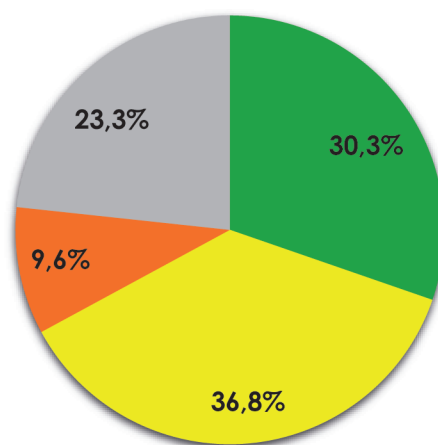
Чи стикалися Ви останнім часом з нетолерантним ставленням до меншин?

(Можливі кілька варіантів відповідей)

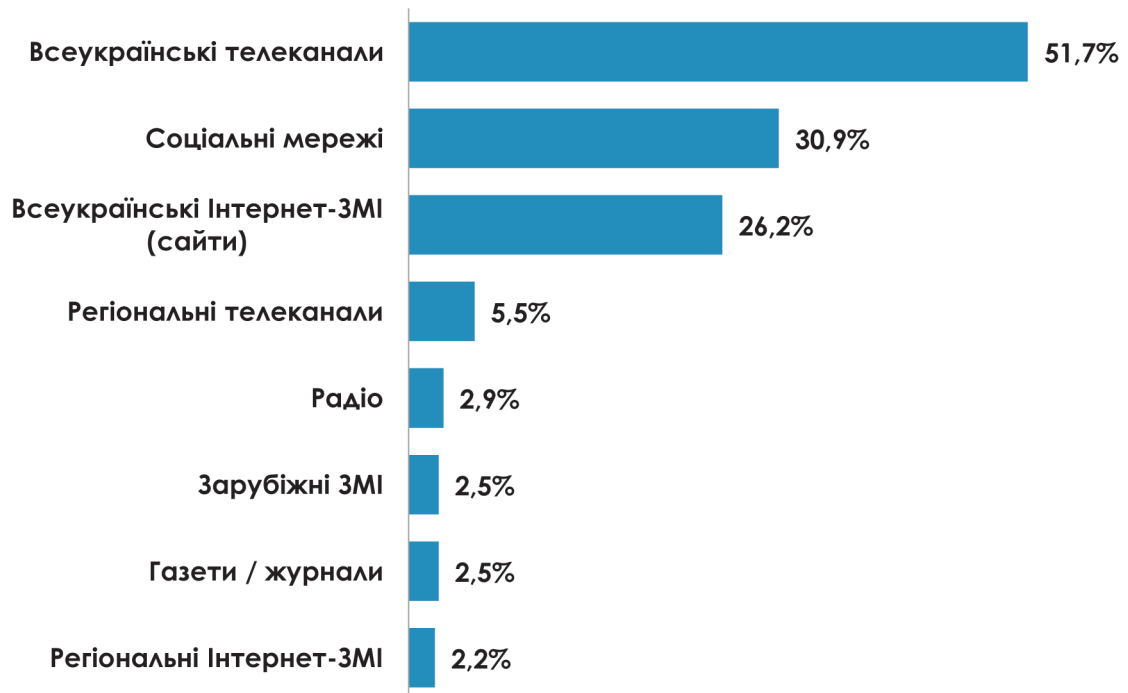
Чи відчуваєте Ви зміни в своєму населеному пункті після реформи децентралізації?

- Так, є суттєві позитивні зміни
- Нічого не змінилось
- Ні, ситуація погіршилася
- Важко відповісти

Яким ЗМІ (каналам комунікації) Ви довіряєте найбільше?

(Можливі кілька варіантів відповідей)

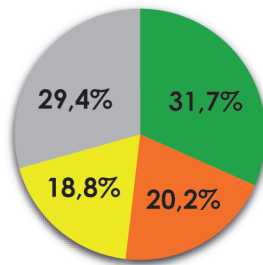

Як Ви ставитесь до заборони російських ЗМІ і соціальних мереж в Україні?

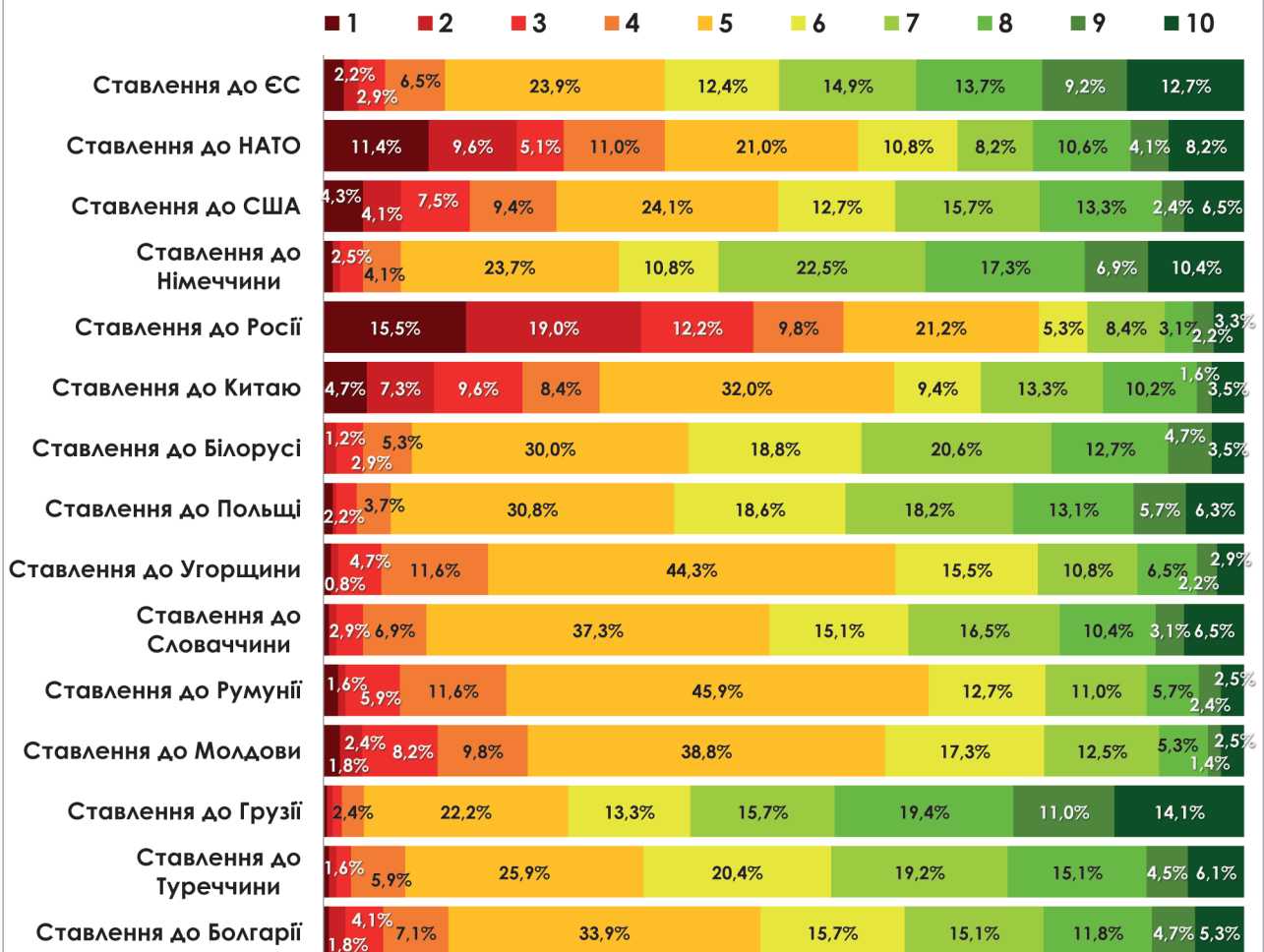
Якби референдум про вступ України в НАТО проводився найближчим часом, як би Ви проголосували?

- За вступ України в НАТО
- Проти вступу України в НАТО
- Не буду голосувати
- Важко відповісти

Оцініть своє ставлення до наступних країн та міжнародних організацій

(за шкалою від 1 до 10, де 1 - найгірший показник, а 10 - кращий)?

УКРАЇНСЬКИЙ ФРОНТИР: ВИКЛИКИ ДЛЯ ХЕРСОНЩИНИ

Системні проблеми регіону

Першорядним викликом для Херсонської області є проблема системи управління, що виражається передусім у низькій ефективності діяльності місцевої влади, яка не користується довірою серед населення – понад дві третини респондентів (72,3%) повністю або частково не довіряють їй. При цьому активізація діяльності та реалізація позитивних ініціатив на місцевому рівні, здебільшого, спостерігається у передвиборний період, коли виникає потреба мобілізації електорату у тієї чи іншої політичної сили.

Особливістю Херсонщини, з точки зору суспільно-політичного розвитку, є значне соціальне розшарування населення та фрагментація області на певні «зони впливу» між представниками місцевих політичних та бізнесових еліт. За умов відсутності в регіоні монополізації влади з боку однієї домінуючої політичної сили, місцевий політичний ландшафт становить собою конкурентне середовище. Отже, для Херсонщини серед найбільш вагомих проблем залишаються політичні конфлікти на тлі розподілу влади – на це вказують 36,9% респондентів. Іншим актуальним питанням, що турбує населення, є поширення випадків економічного рейдерства, про що згадують 24,1% опитаних. Характерним для регіону є і зростання рівня відцентрових тенденцій.

Системною проблемою для області залишається конвергенція окремих політичних та кримінальних еліт, які подекуди мають прямий вплив на роботу місцевих правоохоронних органів та судів. Випадки реалізації в регіоні незаконних схем і махінацій за участю представників відповідних структур обумовлюють зниження загального рівня довіри населення до всієї правоохоронної системи та її здатності забезпечувати безпеку громадян. За результатами опитувань, суди користуються довірою лише у 26,4% респондентів; дещо вищий рейтинг довіри у правоохоронних та силових структур (СБУ – 36,7%; антикорупційні органи – 38,1%; Національна поліція – 38,3%). При цьому майже чверть опитаних (25,6%) зазначає про поширення в області конфліктів з правоохоронними органами, а третина (33,3%) – про випадки корупції з боку силовиків. Особливе занепокоєння суспільства у цьому контексті викликають ситуації із затягуванням розгляду справ затриманих на хабарництві місцевих можновладців (подібні випадки непоодинокі в обласному центрі).

Взагалі на Херсонщині доволі поширеним є явище корупції, з яким місцеві мешканці найчастіше стикаються при оформленні документів чи отриманні адміністративних послуг (на це вказують 46,1% респондентів). Випадки реалізації корупційних схем частіше за все стосуються земельних питань. Також достатньо розповсюдженою є проблема непрозорості процесу формування місцевих бюджетів: зокрема, відомими є випадки, коли депутати міських рад стають керівниками комунальних закладів та підприємств. Крім того, відповідні установи можуть розподілятися між депутатами і фракціями, наближеними до очільників тих чи інших міст з метою забезпечення лояльності. Така ситуація засвідчує, що розподіл бюджету може відбуватися з урахуванням інтересів відповідних «груп впливу».

При цьому проблемним питанням для Херсонської області є доволі низька громадська активність місцевого населення, зокрема щодо перешкодження реалізації корупційних схем. Це пояснюється як звиканням переважної більшості суспільства до самого явища корупції, так і пересторогами щодо особистої безпеки серед активної меншості (на прикладі резонансу, викликаного справою Катерини Гандзюк). Громадський сектор регіону загалом

є достатньо фрагментарним через розрив консолідованих зв'язків між різними категоріями активістів, частина яких представлена діячами з проросійськими поглядами. Водночас громадські організації мають достатньо високу репутацію серед населення: недовіру їм висловлюють лише 6,7% респондентів. Попри це, для громадських активістів Херсонщини актуальною залишається проблема відсутності належного рівня комунікації та зворотного зв'язку з представниками місцевої влади, їх оперативного реагування на громадські ініціативи, які здебільшого залишаються на рівні обговорень і не просуваються до стадії реалізації (зокрема, стосовно питань покращення благоустрою, соціальних проєктів тощо).

Не менш нагальним питанням для області є низький рівень соціально-економічних умов життя населення, відсутність ефективного забезпечення соціальних потреб та благоустрою. Місцевих мешканців турбують проблеми, пов'язані з роботою громадського транспорту; освітленням вулиць; утилізацією сміття; відсутністю інфраструктури для людей з обмеженими можливостями; браком дитячих майданчиків; недостатньою увагою до збереження архітектурних пам'яток тощо.

Для економіки Херсонської області характерною є аграрна спрямованість. Відтак Херсонщина за економічними показниками традиційно знаходиться на останніх місцях серед інших регіонів України. Крім того, на економічний розвиток області впливає її географічне розташування поблизу окупованого Криму. Потенційна загроза ескалації ситуації та ризики розгортання повномасштабної російської агресії на території області обумовлюють низьку інвестиційну привабливість регіону.

Проблеми соціально-економічного характеру впливають на поширення в області міграційних процесів. Люди масово виїжджають з Херсонщини на навчання та заробітки до інших регіонів України або за кордон (такий досвід вже мали 40,3% респондентів). Основним місцем призначення для трудових мігрантів є Польща; популярністю також користуються Білорусь і країни Балтії. Російська Федерація за останні роки дещо втратила позиції як реципієнт мігрантів з Херсонської області: переважно люди виїжджають туди за довгостроковими контрактами на роботи в північних регіонах.

Актуальною для Херсонщини залишається проблема транспортної інфраструктури. Попри наявність певних позитивних зрушень – ремонту доріг в рамках програми «Велике Будівництво» і запуску руху пасажирських катерів до Дніпра та Запоріжжя – відкритими є питання подальшого вдосконалення транспортної мережі регіону. Водночас Каховський судноплавний шлюз впливає на зниження ефективності використання швидкісних пасажирських катерів, річковий маршрут краще пристосований саме для вантажних перевезень (цей напрямок розвивається компанією «Нібулон»). Автомобільні шляхи швидко руйнуються через активний рух в області вантажного транспорту (зокрема, зерновозів). Отже, при розбудові та ремонті доріг слід застосовувати спеціальні матеріали і технології для забезпечення міцності покриття, що має витримувати важкі умови експлуатації.

За відсутності потужних виробництв та відповідно активних джерел забруднення, в області відносно сталою є ситуація з навколишнім середовищем: практично половина респондентів (50,3%) розцінює стан екології у своїх населених пунктах як задовільний, у той час як майже 40% сукупно розглядають його як поганий або катастрофічний.

Для населення Херсонщини притаманним є низький рівень обізнаності у питаннях щодо цілей, ходу реалізації та результатів запроваджених реформ у державі. Така ситуація

зумовлюється відсутністю на загальнодержавному рівні ефективної інформаційно-роз'яснювальної роботи стосовно основних процесів внутрішніх трансформацій, які відповідно не викликають довіри серед громадян. Досить поширеними є випадки використання такого стану речей окремими політичними силами на місцях для дискредитації реформ з метою досягнення власних інтересів.

Певним винятком у контексті обізнаності є реформа децентралізації. Переважна більшість респондентів (68,3%) з цього приводу зазначила, що в їхніх населених пунктах після запровадження відповідної реформи не відбулося суттєвих змін. Поряд з тим деякі розпочаті процеси децентралізації на місцях оцінюються позитивно, що пов'язано зі збільшенням фінансової незалежності місцевих громад та перспективами їх розвитку: покращенням благоустрою та умов життя, забезпеченням послуг першої необхідності для населення. Утім, реформа децентралізації актуалізувала для Херсонщини вище вказану проблему низької ефективності управління в умовах фрагментації громад, розвиток яких залежить як від фахового рівня керівництва різних ланок, так і рівномірного розподілу коштів місцевих бюджетів між населеними пунктами (залежно від їх розміру та інструментів впливу на громади).

Реформа правоохоронних органів розцінюється місцевим населенням як провальна. Таке ставлення пояснюється відсутністю суттєвих позитивних зрушень від її впровадження, окрім суто «косметичних» змін та надання поліції нового устаткування. При цьому стара правоохоронна система з її притаманними недоліками продовжує функціонувати: якість роботи поліції не змінилася, кадрове оновлення не відбулося. Негативною тенденцією також є «перейняття» старих методів роботи та поведінки молодими кадрами, що нівелює будь-які сподівання громадян на поліпшення ситуації в майбутньому.

Негативно місцеві мешканці оцінюють і результати запровадження медичної реформи попри розуміння необхідності її імплементації. Наразі основне невдоволення населення викликає брак коштів для подальшого оперативного завершення другого етапу реформи. Поки що ж її часткове впровадження має незначний вплив на якість надання медичних послуг (зокрема, в області), але в той же час сприяє скороченню кількості медичних закладів, а також погіршує доступ до них для значної частини населення. Тож, лише 31,4% респондентів вбачають покращення в медичній сфері від початку запровадження відповідних трансформацій, натомість 36,5% опитаних вважають, що ситуація з якістю надання медичних послуг у їхніх населених пунктах не змінилася, а 28,1% респондентів взагалі скаржаться на її погіршення. Для реалізації окремих проєктів у сфері охорони здоров'я бракує коштів та координації дій між обласною владою та громадами. Для прикладу, з державного бюджету в регіоні було профінансовано будівництво кількох амбулаторій, проте їх не ввели в експлуатацію через неспроможність місцевої влади сформувати відповідні комунальні підприємства.

Деяко менший резонанс викликають освітня та земельна реформи, проте громадська думка щодо реалізації відповідних змін суттєво варіюється: від тотального несприйняття до повної підтримки.

Безпекові виклики для Херсонського регіону

Ключовою безпековою проблемою для Херсонщини є загроза агресії з боку РФ: з огляду на географічне розташування області потенційна небезпека просування російських військ з території тимчасово окупованого Криму зберігається. Ймовірним приводом для цього може стати наявна проблема з водопостачанням на півострові, яка повсякчас актуалізується на суспільному рівні частими згадками в інформаційному середовищі, хоча зараз відчувається певне зниження публічного дискурсу щодо відповідної тематики як в українських, так і в російських мас-медіа.

Позитивним чинником для безпеки Херсонщини в контексті російської загрози є проведення Україною спільно з державами-членами НАТО військових навчань на території області. При цьому певна двозначність спостерігається в ставленні місцевого населення до представників Збройних сил України: з одного боку, у частини мешканців розбудова військової інфраструктури в регіоні викликає занепокоєння і неприємні асоціації із загрозою та війною; з іншого – ЗСУ користуються найбільшим рівнем довіри серед усіх інституцій та структур, що функціонують в державі (їм повністю довіряють 10,7% респондентів та скоріше довіряють 46,8% опитаних). Досить розповсюдженими серед населення Херсонщини є проросійські погляди. Ситуація ускладнюється відсутністю покарань для осіб, що брали участь у підтримці сепаратистських настроїв та демонстрацій у 2014 році (зокрема, організатори тодішніх акцій «Антимайдану» залишаються на своїх посадах в органах місцевої влади або у лавах політичних партій, представлених у регіоні). Останніми роками ширяться випадки проходження до місцевих рад представників криміналітету, які нещодавно брали участь у суспільних заворушеннях (колишні так звані «тітушки»). Відсутність адекватної реакції на таку ситуацію з боку місцевої влади створює умови для тиску відповідних проросійськи налаштованих сил на місцевих патріотично налаштованих активістів.

Загалом просування в регіоні відповідних настроїв як серед пересічних громадян, так і серед громадського активу пояснюється історичними та демографічними особливостями формування і розвитку Херсонщини, яка за радянських часів заселялася переселенцями з російських земель, що ментально пов'язані з Росією і традиційно на неї зорієнтовані.

Активність проросійських політичних сил у регіональному інформаційному середовищі, а також окремі випадки із затриманням деяких осіб, звинувачених у шпигунстві на користь РФ, формують сприйняття загострення суспільно-політичної ситуації та «реваншу» прихильників Росії на Херсонщині. У наявному суспільному середовищі місцеве населення не має цілісної картини сучасного контексту українсько-російських відносин, що ускладнюється низьким рівнем медіаграмотності та високою вразливістю до російських інформаційних меседжів, метою яких є дестабілізація політичної ситуації та зниження ефективності управління в регіоні. Відповідна проблема розповсюджується і на представників молодого покоління, яке споживає російський контент через нові канали комунікації (TikTok, YouTube тощо). При цьому дві третини (70,9%) респондентів Херсонської області вважають помилкою та обмеженням прав громадян заборону російських телеканалів і соціальних мереж в Україні.

Разом із тим, загроза сепаратизму в регіоні існує здебільшого у латентному вигляді. Прихильники проросійських поглядів можуть створювати певну картинку в інформаційному просторі, проте їхні дії не мають ознак відкритого радикалізму. До того ж результати

останніх місцевих виборів демонструють поступове падіння популярності політичних сил, які виступають за налагодження відносин з РФ. Однак відповідні проросійськи налаштовані партії («Опозиційна платформа – За життя», «Наш край» тощо) продовжують посідати перші місця рейтингів підтримки на місцевих виборах у різних районах області (за винятком Скадовська).

Більша частина населення Херсонщини демонструє низький рівень політичної активності, що робить загрозу внутрішньої дестабілізації за рахунок масових протестних акцій не актуальною. Між тим, певні ризики виникнення протестних настроїв все ж залишаються у разі подальшого погіршення соціально-економічної ситуації в регіоні, неспроможності влади забезпечити належні умови життя для населення та реагувати на пандемію з урахуванням інтересів громадян.

Конфлікти на релігійному чи етнічному підґрунті не є характерними для населення Херсонської області, про них, як ключову проблему регіону, згадують лише 10-11% респондентів, а особисто з проблемою утисків за етнічною або національною ознакою стикалося лише 4,6% опитаних. Конфлікти, які можуть відбуватися між представниками різних етнічних груп, є поодинокими, не носять системного характеру і трапляються переважно на побутовому рівні, рідше на рівні кримінальних суперечок (наприклад, із представниками ромської меншини).

Деяко складнішою вважається релігійна ситуація в області: із конфліктами на відповідному підґрунті стикалися 12,8% респондентів. Водночас більшість конфесій у регіоні досить спокійно вживаються (зокрема, це пов'язано з тотальним домінуванням Української православної церкви Московського Патріархату). Мусульманська громада, представлена насамперед турками-месхетинцями та кримськими татарами, здебільшого не стикається з утисками. Утім, у деяких випадках спостерігається упереджене ставлення влади або частини громади до розбудови мусульманської культурної та релігійної інфраструктури в регіоні.

Час від часу в області виникають випадки спекуляцій на питаннях мови та історичної пам'яті. Особливо помітними є поширення відповідних провокацій в регіональному інформаційному просторі напередодні святкових дат (на кшталт 9 травня та 24 серпня). Це впливає на рівень сприйняття відповідної тематики місцевим населенням: 15,9% респондентів вказують на наявність мовної проблеми на Херсонщині; 27% зазначають, що стикалися з нетолерантним ставленням на цьому підґрунті.

Помітною тенденцією останніх років стає зростання неконтрольованого обігу зброї на Херсонщині, що пов'язано з бойовими діями на Донбасі. Зброю із зони АТО/ООС привозять різні категорії громадян, у тому числі колишні учасники бойових дій. Деякі особи або окремі групи осіб незаконно зберігають та використовують таку зброю. Легальний доступ до зброї в регіоні отримати досить складно, частіше трапляються випадки її поширення через нелегальні канали. Попри це, в області відсутні гучні інциденти із широким застосуванням зброї.

Актуальною для Херсонщини залишається і проблема торгівлі наркотичними речовинами, до якої залучаються представники місцевих осередків етнічних меншин (ромів).

У Херсонській області відчутною є проблема ефективної й системної реалізації програм соціальної та професійної адаптації ветеранів АТО/ООС на регіональному рівні. Ситуація з наданням необхідної психологічної допомоги є неоднорідною та залежить від умов для забезпечення відповідного процесу в тих чи інших громадах. Подекуди трапляються спроби

використання статусу ветеранів АТО/ООС для проведення і «прикриття» кримінальних та рейдерських операцій. На побутовому рівні конфлікти за участю учасників бойових дій трапляються нечасто (про це, як про актуальну загрозу стабільності регіону, згадали лише 5% респондентів). Окремі внутрішні конфлікти відбуваються всередині ветеранського середовища, яке є фрагментованим на основі територіального принципу, розподілу виділених на їхню підтримку ресурсів, наближеності до певних представників місцевих органів влади тощо.

Проблеми економічного характеру

Херсонська область є дотаційною, однак має потенціал до самозабезпечення за умов подальших зусиль з боку влади щодо налагодження стратегічного планування та акцентування уваги на розвитку найбільш перспективних галузей економіки.

Регіон спеціалізується на сільському господарстві; на території області практично відсутня велика промисловість та містоутворюючі виробництва. Частина виробничих потужностей, які були побудовані за часів СРСР, на цей час не функціонує. Певні перспективи має розвиток портового сектору в Херсоні, однак реалізація цього проєкту ускладнюється відсутністю інтересу зовнішніх інвесторів, а також наявністю корупційних схем із землею та правом власності.

Викликом для економічного розвитку Херсонщини залишається наявність російського та афілійованого з РФ бізнесу, що має потужні позиції в суднобудівній галузі регіону. Відповідна ситуація створює ризики занепаду місцевої вітчизняної промисловості за рахунок усунення потенційної конкуренції для російських підприємств (наприклад, у

Новоросійську).

На відміну від промисловості, достатньо розвиненим є аграрний сектор Херсонщини, зокрема й у тих районах, які раніше вважалися непридатними для активного використання в господарській діяльності. Їхній розвиток забезпечується перерозподілом водних ресурсів, які раніше постачалися до Криму. У цьому контексті відновлення водопостачання на півострів може потенційно загрозувати функціонуванню частини сільськогосподарських підприємств, які працюють на Херсонщині.

Достатньо активно в області розвивається туристичний сектор (насамперед, за рахунок приватного підприємництва). Разом з тим, володіння туристичною інфраструктурою деякими народними депутатами України в курортних містах області (Залізний Порт, Скадовськ, Генічеськ тощо) створює умови для недобросовісної конкуренції, із просуванням їхніх фінансових інтересів у відповідній галузі. Крім того, наявні недоліки транспортної інфраструктури та низький рівень якості сфери послуг заважають повноцінно використовувати туристичний потенціал Херсонщини.

Рівень матеріального достатку жителів регіону є одним з найнижчих в Україні. Дві третини (66,7%) респондентів вказали, що їхнього доходу вистачає лише на їжу та товари/послуги першої необхідності. При цьому основним джерелом прибутку для населення області залишаються офіційні зарплати і винагороди (про це зазначили 51,8% респондентів), а також пенсії, соціальна допомога або допомога по безробіттю (29,3% опитаних).

Дуже низький рівень мають показники середньої заробітної платні в регіоні. В обласному центрі ситуація краща – люди пересічно отримують зарплатню в розмірі 6-9 тис. грн.; у районах області цей показник знижується до 5 тис. грн. В аграрному секторі зарплати є дещо вищими, але автоматизація виробничих процесів суттєво впливає на скорочення кількості наявних робочих місць.

Проблема безробіття на Херсонщині відповідає загальнонаціональному рівню. Вона характерна для регіону разом з нестачею кваліфікованих кадрів робітничих спеціальностей (передусім, токарів і зварювальників). З одного боку, підприємці стикаються з труднощами в пошуку відповідних кваліфікованих спеціалістів; з іншого боку, люди не бажають працювати за низьку зарплатню. Відповідна ситуація провокує поширення міграції кадрів за межі регіону.

Велику проблему для економіки регіону створює фактор поширення пандемії COVID-19. Особливої гостроти загроза набуває для підприємців, які працюють у сфері послуг (ресторанний, готельний бізнес) та торгівлі. Карантинні обмеження негативно відобразилися на інтересах посередників-постачальників сільськогосподарських товарів від фермерських господарств до великих торговельних мереж (так, закриття гуртового ринку в с. Великі Копані завдало їм значних збитків). В умовах карантину постраждав і туристичний бізнес через запізнілий початок сезону та зменшення кількості відпочивальників у курортних містах регіону.

Пандемія та карантинні обмеження найбільше вдарили по малому та середньому бізнесу: запроваджені обмеження призвели до тимчасового, а подекуди і остаточного згорання діяльності частини підприємців Херсонщини. Результати опитувань свідчать про те, що третина (30,8%) респондентів через пандемію стикалася з необхідністю йти у безоплатну відпустку, водночас 10,1% опитаних за час карантину втратили роботу. При цьому проблеми з веденням підприємницької діяльності в області в умовах пандемії ускладнюються

відсутністю сталої комунікації між малим бізнесом та владою, яка не здатна повноцінно враховувати проблеми підприємців та реагувати на їхні потреби. За таких умов зусилля влади у процесі боротьби з COVID-19 тією чи іншою мірою неефективними вважають 55,7 % респондентів.

Загрози інформаційному середовищу

Населення Херсонської області виявляє достатньо невисокий рівень довіри до засобів масової інформації: повною або частковою довірою мас-медіа користуються лише серед третини (33,7%) респондентів. При цьому серед наявних джерел інформації найбільше довіряють всеукраїнським телеканалам (про це заявили 54,5% респондентів), а також соціальним мережам (35,4% опитаних).

Низька довіра до ЗМІ серед мешканців Херсонщини обумовлюється сприйняттям регіонального інформаційного середовища як досить заангажованого і залежного від впливу конкретних політичних або бізнесових кіл. Аналогічне ставлення зберігається і до формально незалежних мас-медіа або тих, що працюють на грантовій основі, через їхнє функціонування за рахунок реклами з боку бізнесу та політиків (тобто підтримується «прихована» залежність ЗМІ від приватних інтересів, що впливає на об'єктивність подання матеріалу).

Серед місцевих ЗМІ Херсонщини респонденти згадують новинні видання «Кавун Сіті», «Міст», «Гривна», «Суспільне: Херсон», «Херсонщина», «Херсон Онлайн». Також достатньо поширеними є регіональні групи в соціальних мережах. При цьому в медійному середовищі регіону актуальною залишається проблема нестачі україномовного контенту.

Іншим проблемним питанням для регіонального інформаційного простору є небезпечні умови роботи для місцевих журналістів. Характерними для області є поширення випадків нападів на представників ЗМІ, тиску з боку влади та представників місцевих силових структур (наприклад, СБУ). За таких умов журналісти подекуди змушені відмовлятися від своєї діяльності, зокрема коли йдеться про розслідування корупційних схем.

У регіоні має місце широкий інформаційний вплив з боку РФ, що особливо актуально для прикордонних з окупованим Кримом районів Херсонської області (передусім, це стосується населених пунктів Хорли, Чаплинка, Каланчак, Чонгар, частково Генічеськ). Російська сторона забезпечує поширення мовлення своїх каналів з півострова на територію Херсонщини. За допомогою розважального контенту відбувається просування російських наративів у регіональний інформаційний простір. Відповідна ситуація погіршується через брак українського мовлення, особливо в районах, наближених до лінії розмежування з окупованим Кримом, де воно блокується або заміщується російським сигналом.

Зовнішньополітичні настрої жителів регіону

Жителі Херсонської області в цілому демонструють переважно позитивне сприйняття європейського курсу розвитку України. Останніми роками спостерігається позитивна динаміка щодо прихильного ставлення місцевого населення до Європейського Союзу. Значний вплив тут справило надання Україні безвізового режиму, що дозволило багатьом мешканцям області особисто відвідати країни ЄС. При цьому серед європейських країн найбільшою популярністю серед населення користуються Польща і Німеччина.

Дещо іншою є суспільна думка щодо курсу України на євроатлантичну інтеграцію: жителі

області ставляться до відповідних процесів здебільшого негативно. Підтримка ідеї вступу України до НАТО на Херсонщині сягає 25,6% та є однією з найнижчих серед усіх регіонів України. Така ситуація обумовлюється поширеністю серед населення Херсонської області стереотипів щодо Альянсу, створених ще за радянських часів і підкріплених сучасною російською пропагандою. При цьому гостро відчувається нестача на регіональному рівні об'єктивної інформації про хід реалізації зовнішньополітичного курсу держави в цьому напрямку. Загалом же серед суспільства регіону популярною залишається ідея позаблокового статусу України та «покладання на власні сили» в реалізації державної політики (такі погляди переважають і серед тих категорій населення, що мають відносно проєвропейські настрої).

Для значної частини мешканців Херсонщини характерною є ностальгія за радянськими часами, яка впливає на визначення зовнішньополітичних пріоритетів населення (зокрема, відносно толерантне ставлення до РФ). Після подій 2014 року в регіоні спостерігається тенденція поступового зменшення негативу до Росії в контексті здійснення нею агресії проти України, чому сприяє вищезгаданий вплив російських джерел у місцевому медіапросторі.

Локальні проблеми регіону

Нова Каховка. Місто обласного підпорядкування з населенням 45 тис. осіб знаходиться на лівому березі Дніпра. Важливою проблемою для Нової Каховки є відсутність налагодженої інфраструктури для дітей і молоді з урахуванням їхніх сучасних потреб (відчувається нестача дитячих майданчиків; відсутній майданчик для скейтбордінгу тощо). Переважну більшість населення становлять люди літнього віку (пенсіонери), саме на них зорієнтована влада у реалізації своєї політики, розраховуючи на відповідну електоральну підтримку у передвиборний період. Це проявляється при розподілі бюджетних коштів, плануванні міських проєктів, організації масових святкових заходів.

Випадки, пов'язані з реалізацією корупційних оборудок у Новій Каховці, стосуються здебільшого земельних питань та поширюються за умов неконсолідованості місцевого громадянського суспільства.

До Нової Каховки була прикута увага в інформаційному просторі через скандали щодо встановлених у місті пам'ятників радянського періоду. Утім, конфлікт розгортався переважно в соціальних мережах між активними прихильниками різних політичних платформ. На загальне суспільно-політичне становище регіону відповідна ситуація не мала впливу: населення до цих питань ставиться переважно індіферентно, виявляючи інтерес більше до вирішення наявних соціально-економічних проблем.

Скадовськ. Місто чисельністю 17 тис. мешканців знаходиться в південній частині області на узбережжі Чорного моря, що обумовлює його залежність від туристичного сектору. Зважаючи на курортний статус, головними проблемами для Скадовська є негативні економічні наслідки від поширення пандемії COVID-19, яка вплинула на сезонний відпочинок у поточному році.

Загалом негативні тенденції економічного розвитку в місті спостерігаються впродовж останніх років. Серед найактуальніших проблем у цій сфері є поступове зменшення обсягу туристичних потоків до міста (після активізації відповідного напливу внаслідок окупації Кримського півострова). Пандемія у такому контексті лише загострила цю проблему. Скадовськ є популярним курортом для родинного відпочинку з дітьми; і саме ця категорія

відвідувачів, насамперед, відмовилася від поїздок через високі ризики захворюваності від поширення інфекції. Крім того, додатковий удар туристичному потенціалу міста завдала відміна масштабних публічних заходів через COVID-19, на які зазвичай приїжджала велика кількість гостей (на кшталт Чорноморських ігор або місцевого «Октоберфесту»).

Для Скадовська залишається актуальною проблема екологічного характеру. Все більш популярним місцем для відпочинку стає заповідна зона на острові Джарилгач, що спричиняє його забруднення та загрожує в найближчому майбутньому катастрофою для унікальної екосистеми острова.

Проблемним через позицію місцевої політичної і бізнесової еліти району є питання створення в місті бази морської піхоти. Цьому проекту штучно створювалися перепони шляхом розгортання інформаційної кампанії, спрямованої на дискредитацію ідеї, а також гальмування процесу передання на баланс Міністерства оборони України інфраструктури, на базі якої наразі розміщуються морські піхотинці. Проблему вдалося вирішити лише завдяки залученню ЗМІ та місцевого патріотичного активу.

Рекомендації

З метою покращення безпекового, економічного, суспільно-політичного клімату Херсонщини та подолання впливу негативних тенденцій її розвитку пропонується наступне:

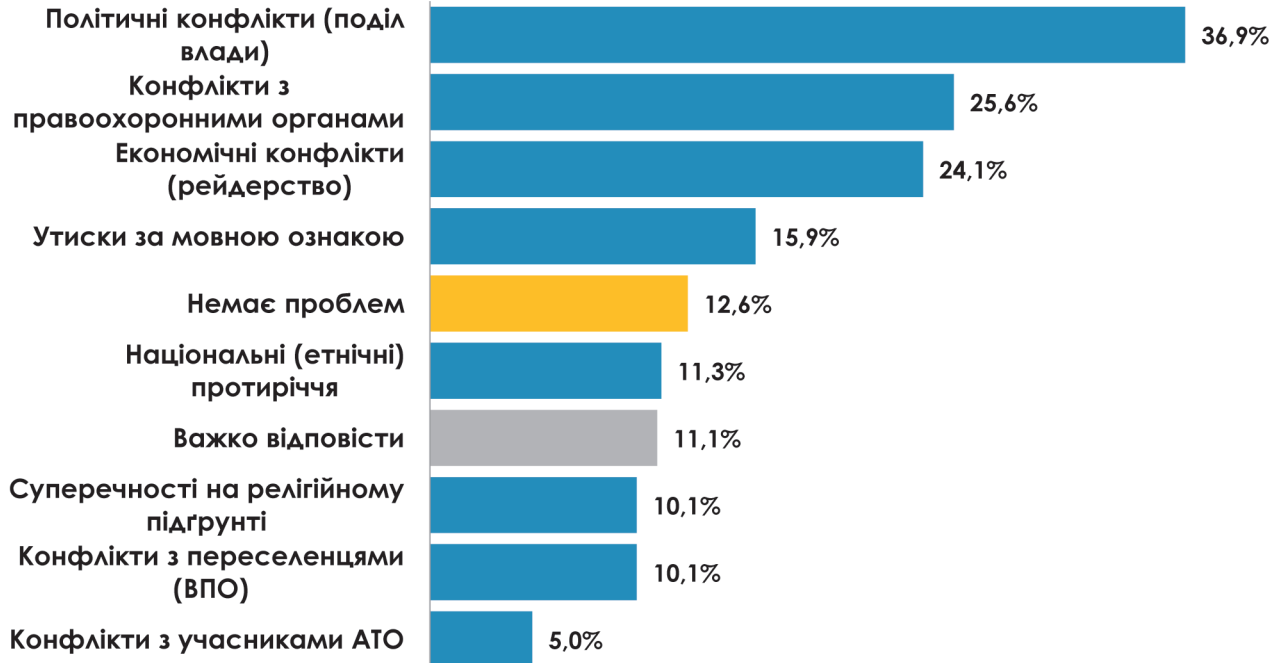
- розробити та затвердити стратегію розвитку регіону на короткострокову (2-3 роки), середньострокову (5 років) та довгострокову (10 років) перспективу, залучаючи до процесу представників місцевого громадського середовища та запрошених незалежних експертів;
- розробити окремі плани вирішення комплексних проблем регіону (стратегію економічного розвитку; стратегію рекреаційного розвитку; стратегію розвитку транспортної інфраструктури тощо);
- створити регіональну карту кластерної економіки, яка пропонуватиме диверсифікацію торговельних ланцюгів, враховуючи розрив деяких традиційних зв'язків, порушених окупацією Криму Російською Федерацією;
- започаткувати роботу спеціального щорічного інвестиційного форуму для привернення уваги до регіону, зосереджуючись на туристичній, портовій та суднобудівній галузях;
- розробити регіональну стратегію розвитку туристичної галузі. Забезпечити координацію місцевих організацій, які діють у сфері туризму, з метою формування регіональної карти екскурсійних об'єктів та маркетингово-інформаційних матеріалів у вигляді єдиного туристичного продукту. Розширити фінансування інфраструктурних проєктів (акцентуючи увагу на транспортній галузі);
- розробити та реалізувати програму підтримки малого бізнесу в умовах пандемії COVID-19 (надання цільової допомоги та компенсації на час локдауну; запровадження податкових канікул та тимчасового скасування окремих видів оподаткування);
- запровадити спеціальні дотаційні програми (мікрокредитування) для ветеранів АТО/ООС, спрямовані на допомогу в облаштуванні виділених їм земельних ділянок з метою залучення до господарської активності на землі, що може розглядатися й як елемент психологічної реабілітації;
- забезпечити створення переробних підприємств та системи енергоефективних сховищ для зберігання плодово-овочевих культур, які вирощуються в регіоні;

- провести переоцінку програми розбудови автомобільних шляхів на території області з метою врахування кризових умов експлуатації транспортної мережі через активні пересування вантажних автомобілів (зерновозів). Скласти чіткі маршрути їхнього руху, доклавши зусилля для якісного укріплення таких напрямків транспортної мережі;
- сприяти розвитку річкових вантажних перевезень по Дніпру з метою розвантаження автомобільних шляхів у регіоні;
- проводити роз'яснювальні семінари для представників місцевої влади на рівні громад з метою пояснення сутності реформи децентралізації та інформування про повноваження, які наразі є в їхньому розпорядженні;
- відрядити спеціальну міжвідомчу групу з представників центрального апарату правоохоронних органів з Києва для розслідування корупційних справ у регіоні;
- активізувати зусилля регіонального силового блоку у напрямку боротьби з проявами сепаратизму;
- удосконалити інфраструктуру, яка відповідає за забезпечення мовлення українських каналів на території області, нівелюючи таким чином вплив російського інформаційного поля;
- створити робочу групу за участю спеціалістів-істориків, які б розробили методичні рекомендації щодо висвітлення суперечливих моментів історії краю, які б сприяли відновленню історичної правди і розвитку критичного ставлення до певних історичних моментів, постатей, подій. Запровадити ці розробки в освітній процес та в інформаційну площину з метою зниження впливу наративів української радянської історіографії на населення;
- реалізувати інформаційну кампанію щодо євроатлантичної інтеграції, акцентуючи на конкретних перевагах, які надає членство в НАТО не лише Україні взагалі, але й окремим регіонам та громадянам, тобто потрібно пояснити, чим корисне членство в НАТО для пересічного мешканця Херсонщини. Кампанія має реалізовуватися центральними органами влади із залученням експертного середовища регіону: представників наукових кіл з профільних спеціальностей (економістів, політологів, істориків), які водночас будуть здатні пояснити свою позицію не науковою термінологією, а зрозумілою для простих людей мовою;
- забезпечити проведення щорічних військових навчань на території області за участю контингентів з країн-членів НАТО.

Додаток 2.
ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ – ДАНІ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

**Які проблеми і протиріччя можна спостерігати у
Вашому місті?**

(Можливі кілька варіантів відповідей)

Оцініть рівень довіри до наступних інститутів

■ Повністю довіряю
 ■ Скоріше довіряю
 ■ Скоріше не довіряю
■ Зовсім не довіряю
 ■ Важко відповісти

Як Ви оцінюєте Ваш рівень доходу?

З чого складається Ваш дохід? (Можливі кілька варіантів відповідей)

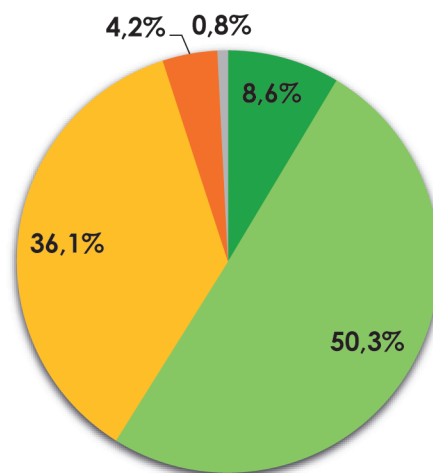

Чи стикалися Ви з проявами корупції? (Можливі кілька варіантів відповідей)

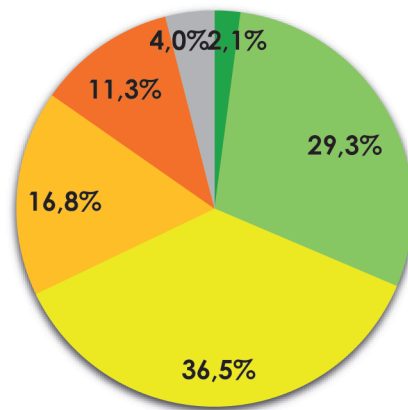
Як Ви оцінюєте стан екології в Вашому регіоні?

■ Добре ■ Задовільно ■ Погано ■ Катастрофічно ■ Важко відповісти

Як змінилася якість надання медичних послуг у Вашому населеному пункті після реформи системи охорони здоров'я?

- Значно покращилася
- Залишилася на колишньому рівні
- Значно погіршилася
- Покращилася
- Погіршилася
- Важко відповісти

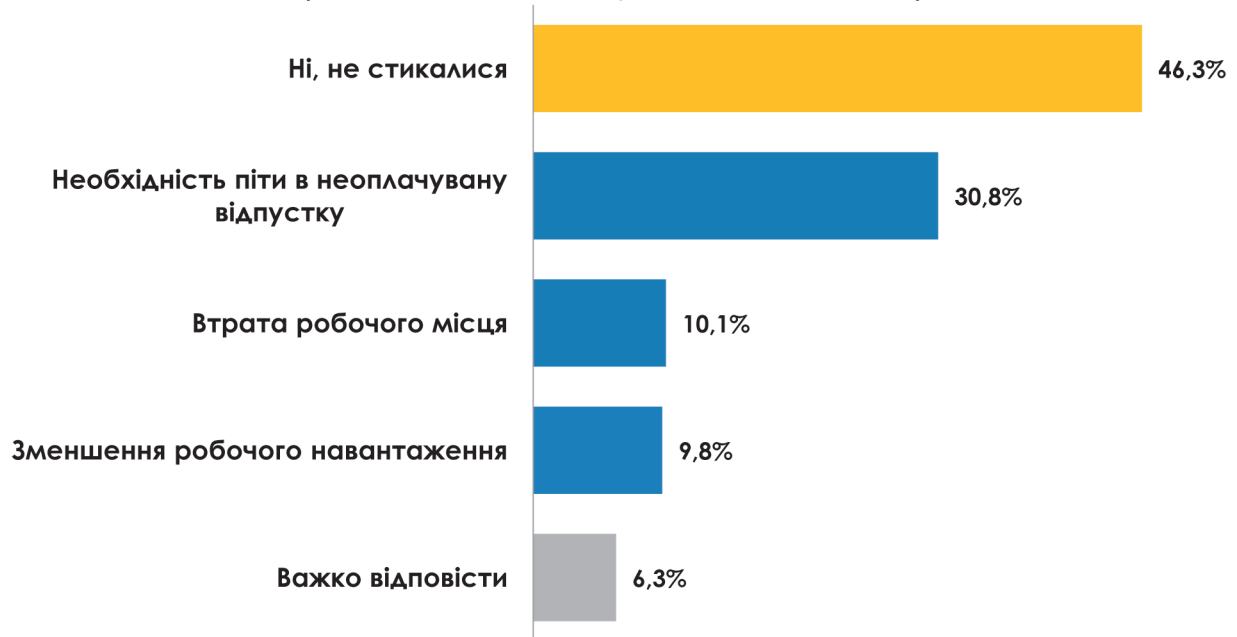

Чи замислювалися Ви про можливість поїхати на роботу за кордон?

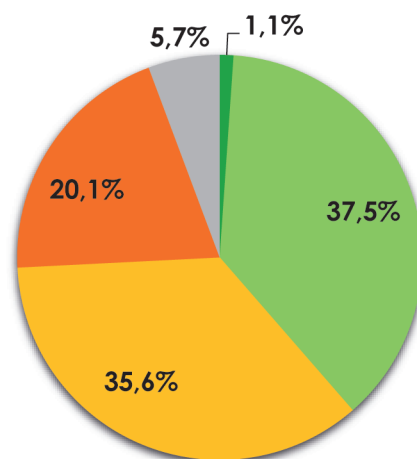
Чи стикнулися Ви або члени Вашої родини з наступними наслідками епідемії коронавірусу?

(Можливі кілька варіантів відповідей)

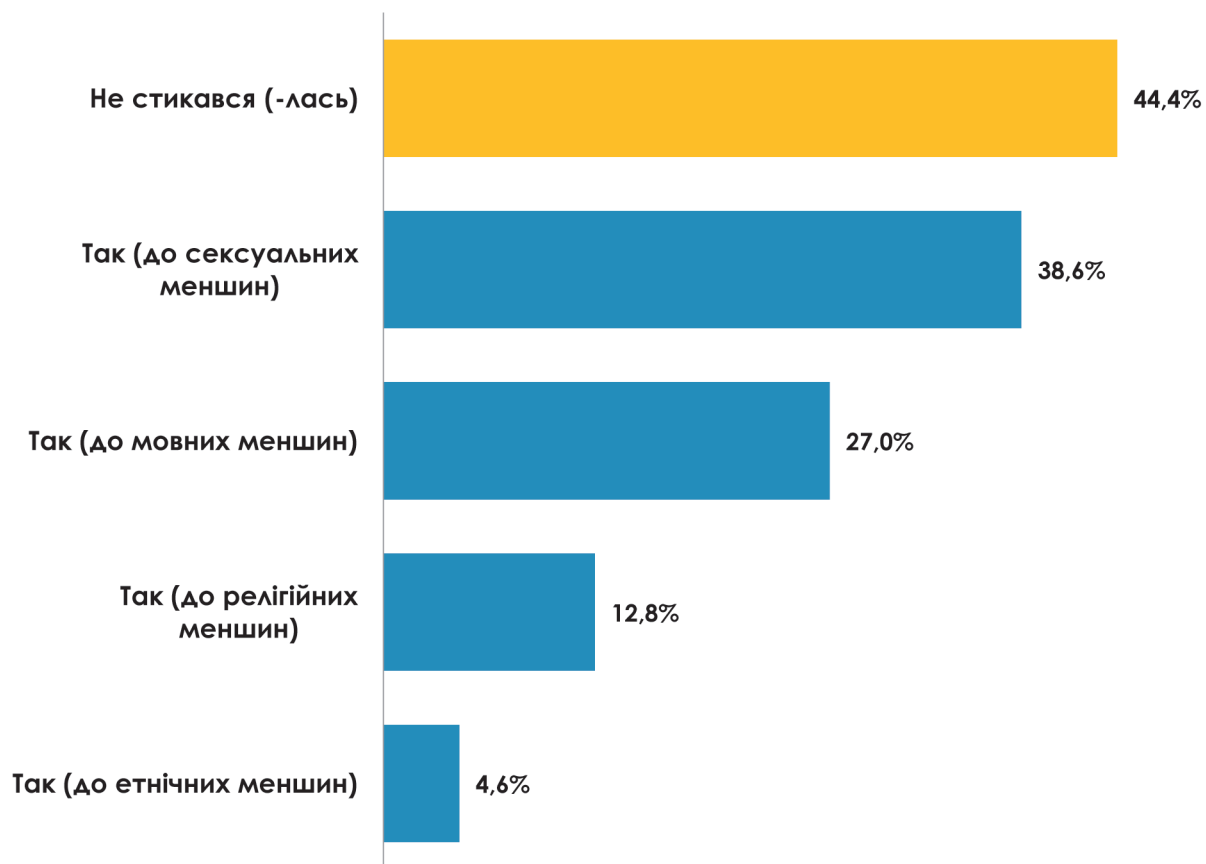
Чи вважаєте Ви заходи уряду і місцевої влади щодо подолання епідемії коронавірусу в останні тижні ефективними?

- Так, у повній мірі
- Так, частково ефективні
- Ні, є серйозні недоліки
- Ні, повністю неефективні

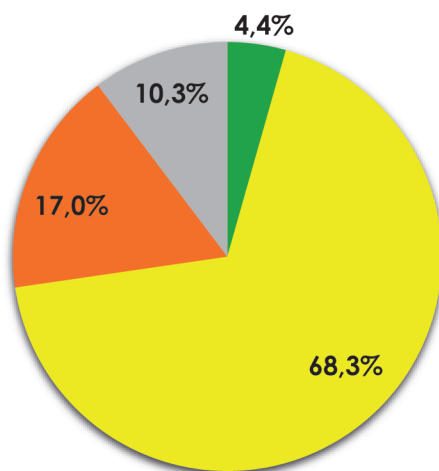
Чи стикалися Ви останнім часом з нетолерантним ставленням до меншин?

(Можливі кілька варіантів відповідей)

Чи відчуваєте Ви зміни в своєму населеному пункті після реформи децентралізації?

- Так, є суттєві позитивні зміни
- Нічого не змінилось
- Ні, ситуація погіршилася
- Важко відповісти

Яким ЗМІ (каналом комунікації) Ви довіряєте найбільше?

(Можливі кілька варіантів відповідей)

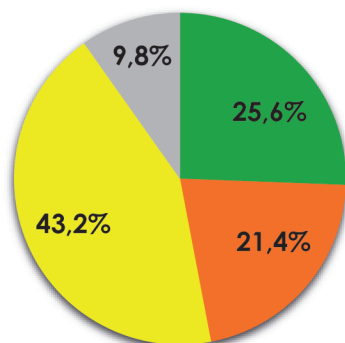

Як Ви ставитесь до заборони російських ЗМІ і соціальних мереж в Україні?

Якби референдум про вступ України в НАТО проводився найближчим часом, як би Ви проголосували?

- За вступ України в НАТО
- Проти вступу України в НАТО
- Не буду голосувати
- Важко відповісти

Оцініть своє ставлення до наступних країн та міжнародних організацій

(за шкалою від 1 до 10, де 1 - найгірший показник, а 10 - кращий)?

